



Jarosław Niesiołowski
dr
Uniwersytet Gdański
e-mail: niesiol.kancelaria@wp.pl
ORCID: 0000-0002-7744-7957



Rozwinięta normatywna koncepcja źródeł prawa Zygmunta Ziemińskiego i jej znaczenie

Streszczenie

Celem pracy jest syntetyczne przedstawienie rozwiniętej koncepcji źródeł prawa Zygmunta Ziemińskiego oraz zwrócenie uwagi na jej doniosłość i wieloaspektowość. Znaczenie tej koncepcji wynika zarówno z okresu, kiedy powstawała, tj. lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku, jak również treści, które wyraża. Myśl Z. Ziemińskiego ma charakter wielowymiarowy i dotyczy podstawowych problemów prawoznawstwa, sprowadzających się do takich, jak: czym jest prawo, dlaczego prawo obowiązuje, jak prawo winno być stosowane. Rozwinięta koncepcja źródeł prawa Z. Ziemińskiego wyznacza i powinna wyznaczać pewien kierunek badań nad prawem. Jest istotnym elementem tzw. poznańsko-szczecińskiej szkoły teorii prawa. Zakresem badań objęto przede wszystkim twórczość naukową Z. Ziemińskiego na przestrzeni kolejnych lat. Jako metodę badawczą przyjęto analizę dorobku autora w kontekście czasów stworzenia teorii, jak również współczesnej teorii prawa.

Słowa kluczowe: Zygmunt Ziemiński, rozwinięta koncepcja źródeł prawa, fakty prawotwórcze, precedens, zwyczaj, reguły egzegezy prawniczej

Wprowadzenie

Na wstępie należy zauważyć, że rozwinięta normatywna koncepcja źródeł prawa Zygmunta Ziemińskiego, zwana dalej koncepcją źródeł prawa, stanowi znaczącą część szkoły teorii prawa stworzonej przez wymienionego autora i jego współpracowników¹. Zarys tej koncepcji Ziemiński sformułował już w 1966 roku², a następnie rozwijał ją w innych pracach, szczególnie w kolejnych wydaniach „Teorii prawa”³ i „Problemach podstawowych prawoznawstwa”⁴. Myśl Ziemińskiego była także kontynuowana przez jego uczniów⁵, jest ona istotną częścią dorobku naukowego tzw. poznańsko-szczecińskiej szkoły teorii prawa.

Truizmem jest stwierdzenie, że dorobek uczonego należy oceniać i mierzyć miarą jego czasów. Koncepcja źródeł prawa jak na czasy, w których powstała, jest koncepcją ze wszech miar nowatorską. Wychodzi poza obowiązującą w Polsce szczególnie w latach sześćdziesiątych tendencję do pojmowania prawa jako zbioru przepisów pochodzących od państwa, zabezpieczonych przymusem państwowym, wyrażających wolę i interesy klasy panującej (swoisty normatywizm odwołujący się do elementu socjologicznego w postaci bliżej nieokreślonej woli klasy panującej). Godnym odnotowania jest, że Z. Ziemiński nie poddawał się wpływowi politycznym, choć pracę rozpoczął w okresie stalinowskim⁶. Autor formułując swoją koncepcję, słusznie zauważył, że nie należy ujmować prawa tylko w kategorii kompetencji organów państwa i wytworów tychże kompetencji w postaci aktów prawotwórczych⁷.

1 Por. M. Kordela, *Teoria prawa Zygmunta Ziemińskiego*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2015, t. IV, nr 1, s. 230–249.

2 Z. Ziemiński, *Kilka uwag o koncepcji źródeł prawa*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/19831/1/006%20ZYGMUNT%20ZIEMBINSKI%20RPEiS%2029%282%29%2C%201967.pdf> (dostęp 28.02.2022). Artykuł ten stanowi rozwinięcie głosu w dyskusji przeprowadzonej 17 października 1966 r. w Komitecie Nauk Prawnych PAN nad referatem prof. dra Andrzeja Stelmachowskiego.

3 Z. Ziemiński, *Teoria prawa*, wyd. 3, Warszawa–Poznań 1977, s. 76–94. Warto zauważyć, że publikacja Z. Ziemińskiego doczekała się czterech wydań: pierwsze wydanie – 1972 r., czwarte wydanie – 1978 r.

4 Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, s. 222–274.

5 Należy tu wymienić przede wszystkim S. Wronkowską, L. Nowaka, M. Zielińskiego, S. Czepitę, K. Świrydowicza, M. Smolaka, M. Kordele oraz wielu innych (przepraszam, że nie wymieniałem wszystkich). Nie sposób również wliczyć znaczącego dorobku wskazanych osób.

6 S. Wronkowska, *Przedmowa*, w: S. Wronkowska (red.), *Z teorii i filozofii prawa Zygmunta Ziemińskiego*, Warszawa 2007, s. IX.

7 Z. Ziemiński, *Teoria...*, s. 76.

Zdając sobie sprawę z wieloznaczności terminu „źródło prawa”, Z. Ziemiński stwierdził, że koncepcję źródeł prawa (oznaczenie pewnego zespołu poglądów dotyczących źródeł prawa) rozpatrywać można w znaczeniu dyrektywalnym (normatywnym), tj. jako pewien zespół dyrektyw nakazujących uznawanie normy o określonych właściwościach, w szczególności o określonej genezie, za normy prawnie obowiązujące, jak również w znaczeniu opisowym, traktując koncepcję źródeł prawa jako zbiór twierdzeń o danym systemie prawnym, uznając, że należą do niego wszelkie normy prawne o pewnych właściwościach⁸. Autor koncentrował swoje rozważania na normatywnej koncepcji źródeł prawa. Zwracał przy tym uwagę, że prawo konstytucyjne, jak również prawo administracyjne przedstawiają przede wszystkim w sposób opisowy (dogmatyczny) system źródeł prawa danego systemu, skupiając się przede wszystkim na faktach prawotwórczych pochodzących od organów państwowych⁹. Zadaniem teorii prawa jest jednak, według Ziemińskiego, przedstawienie, z jakich części składa się w pełni rozwinięta (normatywna) koncepcja źródeł prawa, aby odpowiedzieć na pytanie, czy dana norma jest obowiązującą normą prawną¹⁰. W pełni rozwinięta koncepcja źródeł prawa powinna obejmować następujące elementy: uzasadnienie polityczne podstaw systemu prawa, część określającą kompetencje normodawcze organów państwa, część dotyczącą prawotwórczej roli zwyczajów i precedensu, część określającą reguły interpretacyjne, część dotyczącą reguł inferencyjnych, część dotyczącą reguł kolizyjnych¹¹. Pierwsze trzy elementy rozwiniętej koncepcji to reguły walidacyjne dotyczące kwestii związanych z szeroko rozumianym obowiązaniem prawa, pozostałe trzy elementy to reguły egzegezy mające wpływ na odkodowanie norm z przepisów prawnych¹².

Na tak rozumianą koncepcję źródeł prawa Z. Ziemińskiego składa się zarówno element o charakterze faktycznym w postaci wskazania na uzasadnienie polityczne podstaw systemu prawnego (element pozaprawny), jak i elementy o charakterze prawnym w postaci kompetencji normodawczych organów, zwyczaju, precedensu (tzw. fakty prawotwórcze i reguły egzegezy prawnej). Zdaniem uczonego, dopiero uwzględnienie wszystkich elementów wymienionych w rozwiniętej koncepcji źródeł prawa daje odpowiedź na pytanie, jaka norma prawna jest obowiązującą normą prawną¹³. Należy zwrócić uwagę, że odwołanie się autora do szeroko rozumianej

8 Ibidem, s. 76–77.

9 Ibidem, s. 77.

10 Ibidem.

11 Ibidem.

12 Z. Ziemiński, *Problemy...*, s. 244.

13 Z. Ziemiński, *Teoria...*, s. 77.

koncepcji źródeł prawa determinuje odpowiedź na podstawowe pytania prawnoznawstwa, takie jak: czym jest prawo, dlaczego prawo obowiązuje, jak prawo jest stosowane (jaka jest podstawa decyzji stosowania prawa). Koncepcja Z. Ziemińskiego zachowała swoje walory do dzisiaj i może być źródłem inspiracji do wielu rozważań naukowych.¹⁴

W niniejszym artykule podejmuję próbę syntetycznego opisu przedstawionej koncepcji. Zdaję sobie przy tym sprawę, że poszczególne elementy koncepcji są tematem samym w sobie budzącym ożywione dyskusje w doktrynie prawniczej i mają również charakter praktyczny, dlatego w wielu miejscach sygnalizuję tylko pewne problemy, nie dążąc do ich szczegółowego opisu. Wymieniona koncepcja ma swój walor jako pewna spójna całość i w tym znaczeniu należy ją rozpatrywać. W dalszej części pracy omówię skrótowo poszczególne elementy składające się na rozwiniętą koncepcję źródeł prawa Z. Ziemińskiego.

Elementy rozwiniętej koncepcji źródeł prawa Z. Ziemińskiego

Uzasadnienie polityczne podstaw systemu prawa

Krytykując koncepcję Hansa Kelsena dotyczącą normy podstawowej, Z. Ziemiński stwierdził, że stanowienie „pierwotnych norm kompetencyjnych” systemu prawa jest czynnością społecznie skuteczną albo nieskuteczną w danym układzie stosunków społecznych. Taką skuteczność można zapewnić albo siłą fizyczną, albo odpowiednim poziomem zaufania społecznego i akceptacji społecznej¹⁵. Mamy tu więc do czynienia ze sferą faktu o charakterze pozaprawnym. Koncepcja ta odwołuje się do pierwotnych źródeł władzy państwowej, z którymi wiąże się kompetencja do stanowienia pierwotnych norm prawnych znajdujących współcześnie swój wyraz przede wszystkim w Konstytucji. Niewątpliwie autor miał rację, uznając, że u źródeł pierwotnej władzy państwowej, z których następnie wywodzą się pierwotne kompetencje prawodawcze, na jednym biegunie występować może siła fizyczna, a na drugim akceptacja społeczna wynikająca z bardzo różnych przesłanek¹⁶. Można wyróżnić również mieszane źródła leżące u podstaw władzy państwowej odwołującej się łącznie do siły fizycznej i pewnych form akceptacji społecznej. Należy zauważyć, że odwołanie się w zakresie pierwotnych norm do siły fizycznej

¹⁴ Por. S. Wronkowska, *Przedmowa...*, s. IX.

¹⁵ Z. Ziemiński, *Teoria...*, s. 78.

¹⁶ Mamy tu do czynienia z zagadnieniem legitymacji władzy, akceptacja społeczna może wynikać np. z charyzmy przywódców czy uznania określonej ideologii.

proceedzi bardzo często do ukształtowania się autorytarnych systemów politycznych, a odwołanie się do akceptacji społecznej prowadzi do systemów demokratycznych. Z pewnością rodzaj systemu politycznego ma istotny wpływ na procesy powstawania prawa, interpretacji prawa i jego stosowania¹⁷. Systemy autorytarne prowadzą do upolitycznienia procesów tworzenia prawa, interpretacji i stosowania prawa. Systemy demokratyczne wręcz odwrotnie – szanują niezależność sądownictwa, niezawisłość sędziów, przyczyniają się do aktywizmu sędziowskiego i twórczej wykładni prawa¹⁸.

Kompetencje normodawcze organów państwa

Kolejnym elementem koncepcji źródeł prawa Z. Ziemińskiego są kompetencje normodawcze organów państwa, część dotycząca prawotwórczej roli zwyczajów i precedensów. Elementy te we wstępie nazwane zostały faktami prawotwórczymi. Należy zwrócić uwagę, że Konstytucja RP w rozdziale III określa polski system źródeł prawa. Podstawowe znaczenie mają tzw. akty prawa powszechnie obowiązującego, mogące być wyłącznie podstawą orzeczeń sądowych czy decyzji administracyjnych. Polski ustrojodawca starał się stworzyć zamknięty katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego¹⁹. Wyróżnione przez Z. Ziemińskiego fakty prawotwórcze (kompetencje normodawcze, zwyczaj, precedens) składające się na rozwiniętą koncepcję mogą mieć charakter pisany: akty prawotwórcze, precedens lub niepisany zwyczaj. Niewątpliwie Z. Ziemiński tworząc swoją koncepcję, ujął ją przede wszystkim z perspektywy prawa kontynentalnego, w tym polskiego. Dlatego, moim zdaniem, trzon koncepcji Z. Ziemińskiego stanowią kompetencje normodawcze organów państwa, których wytworem są akty prawotwórcze (oficjalne teksty prawne). W podanym zakresie koncepcja ta nie różniłaby się od tradycyjnych, dogmatycznych ujęć źródeł prawa, jednak Z. Ziemiński poszedł znacznie dalej. Dokonał mianowicie pionierskiego odróżnienia przepisów prawnych od norm prawnych, co powoduje daleko idące konsekwencje, np. przyjęcie

17 Por. L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa – doktryna i tezy orzecznictwa*, Zakamycze 2001, s. 320–321.

18 *Ibidem*, s. 320–321.

19 W zakresie konstytucyjnego katalogu źródeł prawa powszechnie obowiązującego sprawa komplikuje się o tyle, że wraz z członkostwem Polski w Unii Europejskiej zaczął w Polsce obowiązywać unijny porządek prawny. Unijny porządek prawny nie odwołuje się do katalogu zamkniętych źródeł prawa. W porządku tym widać wyraźnie wpływy prawa anglosaskiego wraz z teorią precedensu. Jest to odrębne zagadnienie, którego nie podejmuję się omówić w niniejszym artykule.

derywacyjnej koncepcji wykładni²⁰. W swoim artykule opublikowanym już w 1960 roku autor napisał, że przepis prawny to na ogół wypowiedź zdaniokształtna wydrukowana w dzienniku publikacyjnym, najmniejszy fragment tekstu ustawy. Przepisy prawne wyrażają normy prawne, to jest wskazania, że ktoś ma obowiązek takiego a takiego zachowania w pewnych okolicznościach (względnie, że nie ma takiego obowiązku)²¹. Z. Ziemiński wyróżnił również w tekście prawnym przepisy właściwe (które wyrażają jakieś normy postępowania lub ich części) oraz przepisy interpretacyjne (spełniają rolę obowiązujących wyjaśnień w stosunku do przepisów właściwych)²². Współcześnie za przepis prawny uznaje się zwykle jednostkę redakcyjną aktu prawotwórczego, a za normę prawną regułę zachowania wyinterpretowaną (skonstruowaną) z przepisów prawnych. Pojawia się zatem problem klaryfikacyjnej i derywacyjnej koncepcji wykładni prawa, który dotyczy sposobu dokonywania wykładni prawa. Wprowadzenie przez Z. Ziemińskiego odróżnienia przepisu prawnego od normy prawnej wywołało daleko idące skutki z punktu widzenia formułowanej przez niego rozwiniętej koncepcji źródeł prawa. Ważnym elementem tej koncepcji stały się mianowicie reguły egzegezy prawniczej.

Zwyczaj jako element rozwiniętej koncepcji źródeł prawa

Przez normy zwyczajowe zwykle rozumie się zespół norm postępowania, u podstaw których leży tradycja, czyli długotrwała praktyka poparta przeświadczeniem (stanem świadomości), że w danych okolicznościach należy tak, a nie inaczej się zachować. Zwyczaj uznany za prawo przez organy państwa nazywany jest prawem zwyczajowym²³. Prawo zwyczajowe było pierwotnym źródłem prawa, poprzedzało prawo stanowione i odgrywało istotną rolę w Europie od czasów rzymskich do XVIII wieku. Współcześnie zwyczaj i związane z nim prawo zwyczajowe ma duże znaczenie w systemach anglosaskich, a w mniejszym zakresie w systemach prawa kontynentalnego. Nie można jednak w tych systemach całkowicie ignorować roli zwyczaju i prawa zwyczajowego jako źródeł prawa. Zwyczaj i prawo zwyczajowe w Polsce mają pewną funkcję w prawie konstytucyjnym i cywilnym. Dodatkowo, jak pisze M. Kordela:

20 Z. Ziemiński, M. Zieliński, *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzania*, Warszawa 1992; M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002.

21 Z. Ziemiński, *Przepis prawny a norma prawna*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1960, nr 22, s. 105.

22 Ibidem, s. 110; por. J. Niesiołowski, *Charakter normatywny a znaczenie normatywne wypowiedzi tekstu prawnego*, „Państwo i Prawo” 1985, z. 3, s. 79–81.

23 Z. Ziemiński, *Teoria...*, s. 80.

brak wyraźnego stanowiska krajowego ustrojodawcy co do statusu prawa zwyczajowego został zinterpretowany przez doktrynę prawa konstytucyjnego w świetle obowiązku przestrzegania przez Polskę wiążącego ją prawa międzynarodowego (art. 9 Konstytucji RP), którego podstawowym składnikiem jest zwyczaj²⁴.

Można także wskazać na pewne zwyczaje (pewien utrwalony sposób zachowania pojawiający się w procesach stosowania prawa w postaci tzw. praktyki sądowej). Praktykę sądową odnosi się zazwyczaj do utrwalonych sposobów interpretacji prawa, np. linia orzecznicza. Od tak utrwalonej praktyki należałoby jednak odróżniać pewne utrwalone sposoby zachowań, które występują w procesie stosowania prawa, np. praktyka dopuszczania w sposób liberalny lub formalistyczny dowodów w postępowaniu cywilnym niezgłoszonych we właściwym czasie²⁵.

Precedens jako element rozwiniętej koncepcji źródeł prawa Z. Ziemińskiego

W podręczniku *Teoria prawa* Z. Ziemiński w następujący sposób określa pojęcie precedensu prawotwórczego:

W przypadku precedensu prawotwórczego sytuacja polega na tym, iż jakiś organ podejmuje decyzję w określonej sprawie choć brak podstaw dotychczas uznawanych za obowiązujące do wydania takiej decyzji lub podstawy te są w jakimś elemencie niedostatecznie określone, a następnie doktryna prawnicza, środowisko prawnicze uznaje, że decyzja ta została podjęta w oparciu o jakąś normę generalną i abstrakcyjną, którą odtąd uważa się za prawnie obowiązującą²⁶.

Jednocześnie autor stwierdza, że problem precedensu ma niewielką doniosłość praktyczną w koncepcji i źródłach prawa socjalistycznego²⁷. Po transformacji ustrojowej dokonanej w 1989 roku i związanej z tym szeroko rozumianej transformacji prawnej autor wskazuje jednak przypadki najbardziej przekonujące o prawotwórczych elementach w orzecznictwie sądowym. Píše, że z orzeczeniem precedensowym możemy mieć do czynienia w następujących przypadkach: wystąpienia luki konstrukcyjnej, przy stosowaniu analogii iuris, wykładni zawierającej elementy ocenne (funkcjonalne reguły wykładni), wydawaniu orzeczeń na podstawie przepisów zawierających klauzule generalne, formułowania w orzecznictwie

24 M. Kordela, *Teoria...*, s. 230–249.

25 Por. J. Niesiołowski, K. Zeidler, *Dyskrecjonalność władzy sędziego a praktyka stosowania prawa*, w: W. Staśkiewicz, T. Stawicki (red.), *Dyskrecjonalność w prawie*, Warszawa 2010, s. 378.

26 Z. Ziemiński, *Teoria...*, s. 81.

27 Ibidem, s. 82.

definicji regulujących zwroty niedookreślone w tekście prawnym²⁸. Wymienione przypadki mają o tyle znaczenie, że na ich podstawie nie możemy dokonywać klasyfikacji np. sądowych orzeczeń precedensowych. Przedstawione przez autora możliwości wydania orzeczeń precedensowych są bardzo trafne i dotyczą przede wszystkim precedensów *sensu stricto* (precedensów prawotwórczych). Współcześnie doktryna prawa wyróżnia wiele rodzajów orzeczeń precedensowych²⁹. Co istotne, autor stwierdza, że w każdym przypadku można by się dopatrywać prawotwórczych elementów orzeczeń sądowych, gdy mamy do czynienia ze zwrotami niedookreślonymi i z zawiłą charakterystyką sytuacji, w której rozstrzyga się problemy dogmatyczne³⁰. Niezależnie od poglądów wyrażonych przez Z. Ziemińskiego, należy stwierdzić, że praktyka precedensowa znajduje widoczną jest coraz wyraźniej w systemach prawa stanowionego³¹.

Reguły egzegezy

Reguły egzegezy w postaci reguł interpretacyjnych, reguł inferencyjnych i reguł kolidujących stanowią ważny element koncepcji źródeł prawa z omówionych wcześniej względów. Trudno o szczegółowy opis reguł egzegezy prawniczej, gdyż przekracza to ramy niniejszego artykułu. Należy jedynie stwierdzić, że reguły te kształtowały się żywiołowo w praktyce prawniczej począwszy od czasów rzymskich. Obecnie reguły te są przede wszystkim wytworem doktryny prawniczej oraz praktyki stosowania prawa. Należy podkreślić, że proces edukacji prawniczej obejmuje w znacznej mierze umiejętności stosowania reguł egzegezy prawniczej. W jej zakresie znamienne rolę odgrywają reguły interpretacyjne, w szczególności językowe, albowiem prowadzą one do odkodowania z przepisów prawnych normy prawnej, a następnie do ustalenia znaczenia poszczególnych zwrotów zawartych w odkodowanej normie. Nie można też nie dostrzegać znaczenia pozajęzykowych dyrektyw interpretacyjnych, albowiem coraz bardziej skomplikowana rzeczywistość społeczna i dynamika zmian powodują konieczność stosowania tych dyrektyw. Ze względu na dużą liczbę regulacji prawnych i związaną z tym inflacją prawa kluczową rolę w ramach reguł egzegezy

28 Z. Ziemiński, *Tworzenie a stanowienie i stosowanie prawa*, „Ruch Prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny” 1993, rok LV, z. 4, s. 45–47.

29 Por. m.in. J. Wróblewski, *Precedens i jednolitość sądowego stosowania prawa*, „Państwo i Prawo” 1971, z. 10; M. Zirk-Sadowski, *Precedens a tzw. decyzja prawotwórcza*, „Państwo i Prawo” 1980, z. 6.

30 Z. Ziemiński, *Tworzenie...*, s. 49.

31 Por. L. Leszczyński, *Praktyka precedensowa w porządku prawa stanowionego. Podstawowe czynniki warunkujące*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2017, t. CX.

odgrywają również reguły kolizyjne. Pomimo niedoceniań w teorii reguł wnioskowań prawnych, reguły te w praktyce stosowania prawa są ważne i powszechnie stosowane. Należy przyjąć, że reguły egzegezy prawniczej nie mogą być stosowane w sposób arbitralny, a winny być przyporządkowane założeniu o racjonalności prawodawcy. W konsekwencji formułują one nakazy takiego przekładania obowiązujących przepisów na normy prawne, aby powstały w ten sposób zbiór wykazywał się racjonalnością językową, racjonalnością aksjologiczną oraz racjonalnością prakseologiczną³². W tradycyjnym, podręcznikowym ujęciu omawianie źródeł prawa kończy się na ustaleniu, jakie podmioty i w jakiej formie są kompetentne do stanowienia norm prawnych, a ewentualnie, w jakim zakresie uznaje się prawotwórczy charakter zwyczaju czy precedensu³³. Rozwinięta koncepcja źródeł prawa wychodzi poza powyższy schemat. Elementem tej koncepcji są również reguły egzegezy prawniczej. Niewątpliwie uznanie ich za element koncepcji źródeł prawa, jak już wspomniano, jest konsekwencją przyjęcia odróżnienia przepisu prawnego od normy prawnej, a nadto przyjęcia derywacyjnej koncepcji wykładni. Niezależnie od powyższego należy stwierdzić, że współcześnie uznanie reguł egzegezy za element składowy koncepcji Z. Ziemińskiego jest jak najbardziej zasadne. Należy zgodzić się z poglądem, że współczesność jest coraz bardziej skomplikowana i charakteryzuje się daleko idącą dynamiką zmian społecznych³⁴. Wobec powyższego zwiększa się rola reguł egzegezy prawniczej, do których coraz częściej odwołują się organy stosujące prawo w bardzo skomplikowanym i dynamicznym układzie stosunków społecznych.

Znaczenie koncepcji źródeł prawa Z. Ziemińskiego

Znaczenie koncepcji Z. Ziemińskiego w zakresie koncepcji źródeł prawa z punktu widzenia badań nad prawem jest wielorakie, jednak w niniejszym artykule skoncentruję się na dwóch aspektach omawianej teorii.

Koncepcja ta przede wszystkim w dużej mierze odpowiada na pytanie, czym jest prawo. Wychodzi ona poza wąski pozytywistyczny punkt widzenia utożsamiający prawo ze zbiorem przepisów pochodzących od władzy państwowej. W koncepcji tej na prawo składają się akty prawotwórcze pochodzące od władzy państwowej, należy jednak również uwzględnić w mniejszym lub większym zakresie zwyczaje i precedensy funkcjonujące w danym systemie prawnym. Walorem tej koncepcji

32 M. Kordela, *Teoria...*, s. 234.

33 Z. Ziemiński, *Teoria...*, s. 82.

34 L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 1999, s. 39 i n.

jest to, że uznaje ona, że na prawo składają się nie tylko akty prawotwórcze formułowane w formie przepisów prawnych, lecz przede wszystkim normy prawne wyinterpretowane i skonstruowane z przepisów prawnych. W podanym zakresie istotnym elementem składowym wymienionej koncepcji są również reguły egzekucji prawniczej. Wobec powyższego koncepcja ta przedstawia złożony charakter zjawiska nazwanego prawem i ma istotne znaczenie praktyczne.

Koncepcja ta szczególnie nadaje się do badań nad stosowaniem prawa i winna być uwzględniana w zakresie podstawy prawnej (normatywnej) decyzji stosowania prawa. Z. Ziemiński krytykował uproszczone koncepcje stosowania prawa charakterystyczne dla wczesnego pozytywizmu prawniczego, sprowadzające stosowanie prawa do logicznego wyprowadzania norm indywidualnych z jakichś gotowych wzorców, zawartych w przepisach prawnych poprzez subsumpcję³⁵. Należy zauważyć, że zgodnie z art. 327¹ § 1 pkt 2 KPC: „Uzasadnienie wyroku powinno zawierać wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku z przytoczeniem przepisów prawa”. Z treści powyższego przepisu wynika, że w uzasadnieniu wyroku należy zamieścić wskazanie przepisów prawa oraz „wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku”. Tym samym mamy tu do czynienia z dwoma elementami: wyjaśnieniem podstawy prawnej wyroku oraz wskazaniem przepisu prawa. Wyjaśnienie podstawy prawnej rozstrzygnięcia można traktować jako element w mniejszym lub większym stopniu składający się (wpływający) na pełną podstawę rozstrzygnięcia. Jest tu miejsce dla rozwiniętej koncepcji źródeł prawa Z. Ziemińskiego, która nakazuje uwzględniać wiele elementów tworzących pełną podstawę rozstrzygnięcia. Co istotne, podstawą rozstrzygnięcia jest nie przepis prawa (który jest tylko jednym z elementów podstawy rozstrzygnięcia), a norma prawna, która jest konstruktem w pełni rozwiniętej koncepcji źródeł prawa. Dostrzeżono to w polskiej literaturze. L. Leszczyński, wybitny znawca teorii stosowania prawa, ujmując proces stosowania prawa jako proces decyzyjny prowadzący do ustanowienia przez kompetentne organy państwowe wiążącej decyzji o charakterze jednostkowym wskazuje, że treścią tej decyzji jest kwalifikacja stanu faktycznego z punktu widzenia kryteriów sformułowanych w jej podstawie normatywnej³⁶. Tym samym autor odwołuje się do podstawy normatywnej, która z pewnością jest pojęciem szerszym od podstawy prawnej (przepis prawa). Podobnie pisze A. Szot:

Podstawowym źródłem normatywnej decyzji w kontynentalnej kulturze prawnej są obowiązujące przepisy prawne. Jednocześnie przyjęcie perspektywy decyzyjnej procesów stosowania prawa pozwala na dostrzeżenie wpływu również innych faktów

35 Z. Ziemiński, *Tworzenie...*, s. 43.

36 L. Leszczyński, *Zagadnienia...*, s. 15.

(czynników), źródeł na treść normy do zastosowania. Rzutuje to na rzeczywisty katalog źródeł prawa (faktów normotwórczych), po które organ sięga w procesie wykładni normatywnej³⁷.

Jak zauważa autor, takie ujęcie stosowania prawa znajduje swoje odzwierciedlenie w koncepcji źródeł prawa Z. Ziemińskiego³⁸.

Podsumowanie

Rozwinięta koncepcja źródeł prawa zasługuje na uwagę z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, Z. Ziemiński już w latach sześćdziesiątych dokonał unikatowego odróżnienia przepisu prawnego od normy prawnej, co znalazło swoją kontynuację w derywacyjnych koncepcjach wykładni prawa. Nadto również w latach sześćdziesiątych powstała rozwinięta koncepcja źródeł prawa, która ujmowana całościowo ma nowatorski charakter. Niewątpliwie wyróżnia się ona na tle innych koncepcji prawa formułowanych w latach sześćdziesiątych i obecnie. Po drugie, koncepcja ta jest godna uwagi ze względu na swoją treść i jej znaczenie. Była ona formułowana z dużą konsekwencją metodologiczną. Autor przyjmując określone założenia, na ich podstawie budował swoją koncepcję. O jej doniosłości świadczy to, że wykorzystuje się ją w nauce prawa także obecnie. Jest też kontynuowana i rozwijana przez uczniów Z. Ziemińskiego. Niewątpliwie miarą uczonego jest nie tylko sformułowanie teorii, lecz także pozostawienie następców, którzy będą ją rozwijać.

Bibliografia

- Kordela M., *Teoria prawa Zygmunta Ziemińskiego*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2015, nr 4 (1).
- Leszczyński L., *Praktyka precedensowa w porządku prawa stanowionego – podstawowe czynniki warunkujące*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2017, t. CX.
- Leszczyński L., *Zagadnienia teorii i stosowania prawa – doktryna i tezy orzecznictwa*, Zakamycze 2001.
- Morawski L., *Główne problemy współczesnej filozofii prawa – prawo w toku przemian*, Warszawa 1999.

37 Cyt. A. Szot, „Precedens” jako pozaprzepisowa podstawa decyzji administracyjnej, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13619/%E2%80%9EPrecedens%E2%80%9D%20jako%20po%20zaprzepisowa%20podstawa%20decyzji%20administracyjnej.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp 2.02.2022), s. 137.

38 Ibidem, s. 137.

- Niesiołowski J., *Charakter normatywny a znaczenie normatywne wypowiedzi tekstu prawnego*, „Państwo i Prawo” 1985, z. 3.
- Niesiołowski J., Zeidler K., *Dyskrecjonalność władzy sędziego a praktyka stosowania prawa*, w: W. Staśkiewicz, T. Stawecki (red.), *Dyskrecjonalność w prawie*, Warszawa 2010.
- Szot A., „*Precedens*” jako pozaprzepisowa podstawa decyzji administracyjnej, <https://depot.eon.pl/bitstream/handle/123456789/13619/%E2%80%9EPrecedens%E2%80%9D%20jako%20pozaprzepisowa%20podstawa%20decyzji%20administracyjnej.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Wronkowska S., *Z teorii i filozofii prawa Zygmunta Ziemińskiego*, Warszawa 2007.
- Wróblewski J., *Precedens i jednolitość sądowego stosowania prawa*, „Państwo i Prawo” 1971, z. 10.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002.
- Ziemiński Z., *Kilka uwag o koncepcji źródeł prawa*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/19831/1Z006%20ZYGUMUNT%20ZIEMBINSKI%20RPEiS%2029%282%29%2C%201967.pdf>.
- Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980.
- Ziemiński Z., *Przepis prawny a norma prawna*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1960, nr 22.
- Ziemiński Z., *Teoria prawa*, Warszawa–Poznań 1997.
- Ziemiński Z., *Tworzenie a stanowienie i stosowanie prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, z. 4.
- Ziemiński Z., Zieliński M., *Dyrektywy i sposoby ich wypowiedziania*, Warszawa 1992.

Zygmunt Ziemiński’s advanced theory of sources of law and its significance

Abstract

This article aims at presenting a concise analysis of Zygmunt Ziemiński’s advanced theory of sources of law, emphasising the importance of the theory and its numerous aspects. The significance of this conception is related to the period of time (the 1960s) when it was formulated, and also to the ideas that it expresses. The conception of Zygmunt Ziemiński covers various dimensions and applies to fundamental problems of jurisprudence, such as what is the law, why is it binding, and how it should be applied. Zygmunt Ziemiński’s advanced theory of sources of law determines and should further develop certain approach to the study of law. His concepts form the foundations of the so-called Poznań-Szczecin school of law. The research covers primarily academic works of Zygmunt Ziemiński written over the course of

many years. Methodological approach is based on the analysis of his works within the framework of his times as well as in the context of contemporary theory of law.

Keywords: Zygmunt Ziemiński, advanced theory of sources of law, law-making facts, precedent, custom, rules of legal interpretation

CYTOWANIE

Niesiołowski J., *Rozwinięta normatywna koncepcja źródeł prawa Zygmunta Ziemińskiego i jej znaczenie*, „Acta Iuris Stetinensis” 2022, nr 5 (vol. 41), 75–87, DOI: 10.18276/ais.2022.41-06.